

ENHANCEMENTS IN THE QUALITY OF EDUCATION
AND TRAINING IN SOUTH EASTERN EUROPE

ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ –
КАКО ДА СЕ ПОДОБРАТ ЕКОЛОШКИТЕ
ПЕРФОРМАНСИ ВО УЧИЛИШТАТА

ПРАКТИЧЕН ПРИРАЧНИК ЗА НАСТАВНИЦИ

Издавач

Иницијатива за реформи во образованието на Југоисточна Европа
Дечанска 8а, 11000 Белград, Србија
www.erisee.org, office@erisee.org

Автор:

Ермелинда Махмутај

Уредник:

Тина Шарик

За издавачот

Тина Шарик

Објавено

Мај, 2024

Превод

Идиома

Делиградска 14, Белград, Србија,
idioma.rs, office@idioma.rs

ISBN-978-86-82886-02-0

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР	4
ВОВЕД.....	5
ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ.....	5
☐ Клучни историски пресвртници на одржливиот развој.....	6
☐ Цели за одржлив развој – 17 цели за трансформација на нашиот свет	9
☐ Одржлив европски пат до 2030 година.....	10
☐ Клучни принципи на одржливост.....	12
ОДРЖЛИВОСТ И ОБРАЗОВАНИЕ: концепти и стратегии	13
☐ Образование за одржлив развој	13
☐ Зошто треба да се спроведува едукација за одржлив развој?.....	16
☐ Како треба да се спроведува едукацијата за одржлив развој?.....	166
☐ Училишта – незаменливи единици за писменост во областа на животната средина 18	
УЧИЛИШТАТА КАКО МОДЕЛИ НА ОДРЖЛИВОСТ – чекори кон еко-училиште	19
☐ Компетенции на наставниците во образованието за одржлив развој.....	20
☐ Развој на активности/стратегии во ООР за вашето училиште	22
1. За почеток – вашето училиште може да биде зелено училиште!	22
2. Иницијална ревизија на вашето училиште за влијанието врз животната средина	24
3. Акционен план за зелено училиште	33
4. Следете, приспособете и надоградувајте	35
☐ Интегрирајте ги принципите на циркуларната економија во вашата иницијатива за зелени училишта.....	36
ВНАТРЕШНА РЕВИЗИЈА НА УЧИЛИШТЕТО ЗА ГРАДЕЊЕ НА ОДРЖЛИВО ОПШТЕСТВО	38
ЗАКЛУЧОК	40
АНЕКСИ.....	Error! Bookmark not defined.
1. Игра „Да го скинеме или да не го скинеме“	45
2. Шаблон за еко-мапа	45
Литература.....	41

Предговор

Практичниот прирачник „Образование за одржлив развој – како да се подобрат еколошките перформанси во училиштата“ е дизајниран како корисна алатка и структура за сите наставници во основно и средно образование од формален, неформален и информален тип, како и за други образовни услуги поврзани со работата на училиштата (екстерни оценувачи, стручни служби на педагози и психолози и други), со цел да се овозможи интегрирање на компонентите и вредностите на образованието за одржлив развој во нивните училишта, без оглед на почетното ниво на училиштето, локацијата на училиштето или неговото социо-економско и културно опкружување.

Овој прирачник нуди практичен сет на активности за комплексниот, динамичниот, меѓусекторскиот и амбициозниот „Пристап на ниво на цело училиште“ насочен кон подобрување на перформансите и еколошкиот отпечаток на училиштата со крајна цел да се унапреди учењето, однесувањето и благосостојбата на учениците и да се оформат одговорни граѓани за одржлива иднина.

Содржината е базирана на едукативната игра од областа на животната средина „Да го скинеме или да не го скинеме“ за зелената етика која е посветена на решавањето на нашите внатрешни конфликти помеѓу консумеризмот и одржливиот футуризам. Играта совршено се совпаѓа со принципите содржани во секој дел од овој Прирачник и нуди теми за размислување со практичен пристап.

Прирачникот го води читателот низ клучните точки на глобалната посветеност на одржливоста и амбициозната Агенда за одржлив развој до 2030 година заедно со нејзините 17 цели за одржлив развој, редовно укажувајќи и нагласувајќи ја незаменливата улога на училиштата во стекнувањето на квалитетно образование, образование за одржлив развој и еколошка писменост. Прирачникот не го олеснува образованието за одржлив развој, но го прави реалистично, а со тоа и изводливо.

Преку овој Прирачник, наставникот се смета за иницијатор на целокупната практика за подобрување на еколошките перформанси во училиштата и соодветно се советува за компетенциите коишто се потребни во образованието за одржлив развој. Иако Прирачникот му пружа на наставникот информации за тоа што треба да прави, како и образложение за важноста на одредена активност, повеќе ги разработува практичните аспекти како да ги спроведе, особено земајќи ги предвид реалните околности и составот на секое училиште. Чекорите и советодавните напомени ја комплетираат рамката за тоа како да се развие стратегијата на училиштето за одржливо образование во областа на животната средина, а она што е многу важно, но често се зема здраво за готово, е дека треба да се врши редовна проверка како наставната програма за животната средина придонесува кон создавањето на одржливо општество.

Накратко, се надеваме дека преку овој Прирачник ќе инспирираме што е можно поголем број од вас да го започне домино ефектот на зелените училишта во Западен Балкан и Република Молдавија. Би сакале да ги добиеме вашите прашања и повратни информации за прирачникот и со задоволство ќе ги поддржиме вашите иницијативи за зелени училишта! Ви посакуваме многу среќа и успех!

Вовед

Дали некогаш сте ја играле играта „Да го скинеме или да не го скинеме“? Станува збор за безброј прашања кои си ги поставуваме токму во моментот кога ќе видиме прекрасен цвет со огромна желба да го скинеме од земјата и да биде наш. Играта е за зелена етика и нејзината крајна цел е да се разбере вредноста на нашиот потег. Дали вреди или не? Каде нè води, како ни се враќа и што губиме, додека постојано размислуваме за тој цвет?

Како човечки суштества, можеме лесно да ја поврземе и да ја примениме играта во нашите секојдневни животни одлуки и идни проекции за благосостојба, но прво треба да дознаеме и да научиме нешто повеќе за тоа. Ако застанеме за момент и се потсетиме на нашата историја, кога таа игра стана популарна?

Масовната индустријализација и урбанизација во текот на 60-тите и 70-тите години доведоа до мобилизација на луѓето за заштита на животната средина. Оттогаш, помина само половина век во текот на кој се вложувани напори за решавање на прашањето на контаминација на водата, воздухот и почвата предизвикана од нерегулиран економски развој, што истовремено предизвика тревога поради јавната здравствена криза. Првиот „Ден на планетата Земја“ беше организиран на 22 април 1970 година за да се привлече вниманието на јавноста кон опасностите по животната средина, а со ова јавно движење беа донесени важни и значајни закони за заштита на животната средина и контрола на загадувањето.

До крајот на 1980-тите, ова движење за заштита на животната средина се фокусираше повеќе на глобалните прашања за кои можеше да се дискутира на национално ниво, но кои можеа да се решат само преку меѓународна дипломатија. *Време беше за глобална координација!* Глобалните обврски и координација заедно со континуираните локални активности и дисциплини во областа на животната средина го обликуваа она што денес претставува „Модерно движење за заштита на животната средина“. Тоа повеќе не се однесува само на грижата на производствениот сектор за управување со природните ресурси за иден развој, туку претставува движење на потрошувачите кои бараат чиста, безбедна и убава животна средина како составен дел од повисокиот стандард на живеење. Поддржано е од глобалното движење за ангажираност за одржлив развој.

Одржлив развој

Одржливиот развој е развој кој ги задоволува потребите на сегашноста без да ги загрози можностите на идните генерации да ги задоволат сопствените потреби. (Светска комисија за животна средина и развој, Извештај Брунтланд, Нашата заедничка иднина, 1987 година).

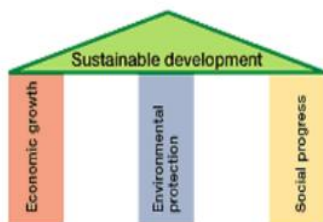
Поимот е дефиниран уште во 1987 година и служи како патоказ по кој оваа област се води дури и денес. Одржливиот развој не е непроменлива состојба на хармонија, туку процес на промена во кој експлоатацијата на ресурсите, насоката на инвестициите, ориентацијата на технолошкиот развој и институционалните промени се усогласуваат како со идните, така и со сегашните потреби. Овој процес не е едноставен и неопходно е да се направат некои болни избори, имајќи предвид дека опстанокот на нашите општества и нашата заедничка планета зависи од свет кој е поодржлив.

За да се постигне овој напредок, од суштинско значење е да се усогласат три клучни елементи: економски раст, социјална инклузија и заштита на животната средина. Овие елементи се меѓусебно поврзани и сите се од суштинско значење за благосостојбата на поединците и општествата (Сл. 1).

Figure 1. Three Visual Representations of Sustainable Development: Pillars, Circles, Interlocking Circles

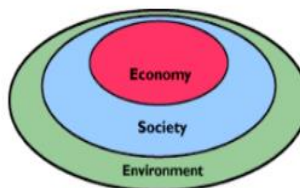
A. Pillars

The three pillars of sustainable development

http://www.vda.de/en/service/jahresbericht/aut_o2002/auto+umwelt/u_3.html

B. Concentric circles

<http://www.sustainablecampus.cornell.edu/sustainability-intro.htm>

C. Overlapping Circles

The three pillars of sustainable development, from left to right, the theory, the reality and the change needed to better balance the model

<http://www.iucn.org/programme/>

Слика 1: Три визуелни прикази на одржливиот развој (IUCN, 2006): столбови, кругови и меѓусебно поврзани кругови (пристап на вгнездување): Шематскиот приказ со вгнездени елипси ја нагласува хиерархијата на димензиите, поставувајќи ја животната средина како основа за другите две.

Клучни историски пресвртници на одржливиот развој

Постојат многу моменти кои влегуваат во историјата на глобалната посветеност за постигнување на одржливиот развој. Ги истакнуваме оние кои најмногу се памтат и претставуваат пресвртници и/или важни достигнувања врз кои се изградени плановите и идните цели за одржлива планета:

	<p>1972 – Конференција на ОН за човековата средина</p> <ul style="list-style-type: none"> • За прв пат на ова ниво ја поставува во прв план поврзаноста меѓу еколошките, економските и социјалните прашања, поттикнувајќи го создавањето на Програмата на ОН за заштита на животна средина. • Фокусот на настанот кон прашањата од областа на животната средина означува значаен и траен напредок во повоените разговори за меѓународно управување.
	<p>1987 – „Извештајот Брунтланд“ го дефинира одржливиот развој</p> <ul style="list-style-type: none"> • Светската комисија за животна средина и развој (WCED) го објави својот извештај „Нашата заедничка иднина“, познат и како „Извештај Брунтланд“ • Меѓу многуте клучни елементи е и дефиницијата за одржлив развој што продолжува да ја усмерува дејноста во оваа област и денес.
	<p>1988 – Формиран е меѓувладин панел за климатски промени</p> <ul style="list-style-type: none"> • Нов научно-политички интерфејс кој ги обединува научниците од областа на климата и владините службеници. • Извештаи за проценка кои даваат клучни информации за состојбата во врска со ублажувањето на климатските промени, адаптацијата и ранливоста на климатските промени, како и за основната наука за самите климатски промени.
	<p>1992 – Самитот на Земјата во Рио го фокусираше вниманието кон одржливиот развој</p> <ul style="list-style-type: none"> • Го означува првиот меѓународен обид за изготвување на акциони планови и стратегии за придвижување кон поодржлив модел на развој – усвоена Агенда 21. • Се појавија Рамковната конвенција на ОН за климатски промени (UNFCCC), Конвенцијата на ОН за биолошка разновидност и Конвенцијата на ОН за борба против дезертификација.
	<p>1997 – Страните во UNFCCC го усвоија Протоколот од Кјото</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ги обврзува само развиените економии и поставува цели за намалување на емисиите • Конкретно го воведува концептот на „заеднички, но диференцирани одговорности и способности“ за справување со товарот на климатските промени
	<p>2000 – Земјите-членки на ОН ја усвоија Милениумската декларација</p> <ul style="list-style-type: none"> • Поставена е агенда која се движи од борба против гладта, деградацијата на животната средина и сиромаштијата, до подобрување на пристапот до основните ресурси како што е водата.

	<ul style="list-style-type: none"> Осум милениумски развојни цели (MDG) од Декларацијата ја водеа меѓународната развојна политика 15 години. <p>2002 – Светски самит за одржливиот развој</p> <ul style="list-style-type: none"> Светските лидери и владините претставници се состануваат за да усвојат политичка декларација и придружен акционен план за решавање на прашања кои се движат од биолошка разновидност преку енергија до земјоделство, поставувајќи многу прашања поврзани со правилата на Светската трговска организација (СТО) и други меѓународни договори, како што е Протоколот од Кјото.
	<p>2012 – Конференцијата во Рио +20</p> <ul style="list-style-type: none"> Позната како Конференција на ОН за одржлив развој. Усвоена е Изјавата „Иднината што ја сакаме“, подготвувајќи основа за процесот на изготвување на развојната агенда за периодот по 2015 година кога истекува рокот за постигнување на Милениумските развојни цели.
	<p>2015 – Усвоен е Парискиот договор на ОН за климатски промени</p> <ul style="list-style-type: none"> Првиот универзален договор за климата: <i>одржување на температурата под 2 и одржување на зголемувањето на температурата до 1,5</i>. Развиените земји го преземаат водството, земјите во развој добиваат пари за намалување на емисиите. <i>Историска пресвртница што го претставува почетокот на патот.</i> Не ги прави сите среќни; сепак, тоа е голем скок за човештвото.
	<p>2015 – Усвоена е Агендата за одржлив развој до 2030 година</p> <ul style="list-style-type: none"> Усвојувањето на Агендата за одржлив развој до 2030 година со нејзините 17 цели за одржлив развој и 169 задачи претставува едногласна посветеност да се стави крај на сиромаштијата, борбата против нееднаквоста и неправдата и да се решат прашањата за климатските промени. Оваа посветеност внесе глобално забрзување во меѓународната, националната и поднационалната работа во однос на одржливоста.
	<p>2022 – Собранието на ОН за животна средина ги започна преговорите за Договорот за борба против загадувањето со пластика</p> <ul style="list-style-type: none"> Донесени се одлуки да се преговара за Договорот за борба против загадувањето со пластика, формирање на научно-политичка комисија за хемикалии и отпад — и уште многу теми, во услови на загриженост за „тројната планетарна криза“ на климатските промени, губењето на природата и биодиверзитетот и загадувањето.

Цели за одржлив развој – 17 цели за трансформација на нашиот свет

Целите за одржлив развој (ЦОР) се составен дел од Агендата за одржлив развој до 2030 година. Целите се насочени кон подобрување на животот на *сите луѓе секаде* и претставуваат глобална посветеност, повик за акција за сите земји – без разлика дали се сиромашни, богати или со среден приход – да постигнат рамнотежа помеѓу просперитетот и заштитата на планетата и да тргнат кон одржлива иднина.

Преку целите за одржлив развој (ЦОР) се препознава дека ставањето крај на сиромаштијата мора да оди рака под рака со стратегии кои градат економски раст и решаваат низа општествени потреби, вклучувајќи го и образованието, здравството, социјалната заштита и можностите за вработување, а истовремено ги решаваат и прашањата за климатските промени и животната средина. Со своите седумнаесет цели кои се надоврзуваат на успехите на Милениумските развојни цели и кои се *меѓусебно поврзани* – се подразбира дека често клучот за успехот на една цел ќе вклучува решавање на прашања кои почесто се поврзани со друга цел.

Слика 2: Цели за одржлив развој – 17 цели за трансформација на нашиот свет

Важна напомена!

Целите за одржлив развој (ЦОР) не се правно обврзувачки, но од земјите се очекува да преземат лидерска улога и контрола над нив, да воспостават национална рамка за постигнување на целите и на тој начин да се усогласат со својата глобална посветеност. Имплементацијата и успехот ќе се потпираат врз сопствените политики, планови и програми за одржлив развој на земјите. Со цел да се следи имплементацијата и нивото на успешност во постигнувањето на ЦОР, дефинирани се јасни задачи и индикатори за секоја од целите. Вкупно има 169 задачи, од кои 10 се однесуваат на

мерење на напредокот за „Квалитетно образование“ што ја претставува 4-та цел за одржлив развој.

Одржлив европски пат до 2030 година

Европската унија одигра клучна улога во оформувањето на глобалната Агенда за одржлив развој до 2030 година, на која и понатаму ѝ останува посветена. Комисијата претстави амбициозна политичка програма за постигнување цели за одржливост во ЕУ и пошироко, во која ЦОР се во центарот на креирањето политики за внатрешни и надворешни активности во сите сектори.

Европскиот зелен договор е еден од новите пакети на политики за длабока трансформација, лансиран во 2019 година. Целта е ЕУ да се стави на патот на зелената транзиција, со крајна цел да се постигне климатска неутралност до 2050 година. Пакетот вклучува 12 иницијативи за решавање и постигнување на 12 соодветни ЦОР и ги опфаќаат климата, животната средина, енергијата, транспортот, индустријата, земјоделството и одржливите финансии – а кои се меѓусебно тесно поврзани.

Кои иницијативи ги вклучува Зелениот договор?

Подготвени за 55%	Европски закон за климата	Стратегија на ЕУ за прилагодување на климатските промени	Стратегија на ЕУ за биолошката разновидност за 2030 година	Батерии и отпадни батерии	Чиста, достапна и сигурна енергија
Како ЕУ ќе ги претвори климатските цели во закон.	ЕУ и нејзините земјо-членки се обврзаа дека ќе ги намалат нето емисиите на стакленички гасови во ЕУ за најмалку 55% до 2030 година, во споредба со нивоата од 1990 година.	Дава преглед на долгорочната визија ЕУ да стане општество отпорно на климатските промени, кое е целосно адаптирано на неизбежните влијанија на климатските промени до 2050 година.	Целта е да се помогне во обновувањето на биодиверзитетот во Европа до 2030 година.	Стратегија насочена кон одржлив, циркуларен, европски синџир на снабдување со батерии.	Бидејќи 75% од емисиите на стакленички гасови во ЕУ потекнуваат од употребата и производството на енергија, декарбонизација на енергетскиот сектор е клучен чекор кон климатски неутрална ЕУ.

Стратегија „Од поле до маса“	Стратегија за одржливост на ЕУ во областа на хемикалиите	Акционен план за циркуларна економија	Праведна транзиција	Европска индустриска стратегија	Стратегија за шуми и обесшумување за 2030 година
Да и помогне на ЕУ да постигне климатска неутралност до 2050 година, со поместување на сегашниот прехранбен систем на ЕУ кон одржлив модел..	Долгорочна визија за политиката на ЕУ за хемикалии со која ЕУ и земјите-членки сакаат: подобро да го заштитат здравјето на луѓето, да ја зајакнат конкурентноста во индустријата, да поддржат нетоксична средина.	Одвојувањето на економскиот раст од користењето на ресурсите и преминувањето кон циркуларни системи во производството и потрошувачката е клучно за постигнување на климатска неутралност во ЕУ до 2050 година. Акциониот план за циркуларна економија предвидува над 30 акциони точки за создавање одржливи производи, циркуларност во производните процеси и зајакнување на потрошувачите и јавните купувачи.	Механизмот за праведна транзиција обезбедува финансиска и техничка поддршка за регионите кои се најмногу погодени од преминувањето на ниско-јаглеродна економија. Предложени се голем број иницијативи за одржливо финансирање: инвестициски планови, таксономија на зелени инвестиции, правилници за зелени обврзници.	Треба да ја поддржи индустријата во нејзината улога како катализатор и двигател на промени, иновации и раст.	Се надворзува на Стратегијата на ЕУ за биолошка разновидност и претставува клучен дел од напорите за намалување на емисиите на стакленички гасови за најмалку 55% до 2030 година.

Слика 3: Иницијативи преземени со Зелениот договор на ЕУ

Амбициите на ЕУ за зелена транзиција со цел да се постигнат целите за одржлив развој на Зелената агенда до 2030 година и со тоа Европа да стане првиот климатски неутрален

континент до 2050 година, се прошируваат и на Западен Балкан (ЗБ). Како соседи и кандидати кои се стремат кон членство во ЕУ, решавањето на прашањата за одржливост во земјите од Западен Балкан е приоритет за ЕУ. Како таква, во согласност со Зелениот договор на ЕУ и поврзаниот Економски и инвестициски план за ЗБ, Зелената агенда за Западен Балкан (ЗАЗБ) го отвора патот за трансформација кон климатски неутрални и отпорни, зелени и циркуларни економии.

Регионалните лидери на Светска банка ја усвоија ЗАЗБ за 2020 година на Самитот во Софија и се обврзаа да ги рефлектираат целите на ЕУ за постигнување климатска неутралност и одржливост. Тоа е нова стратегија за раст на регионот со која се овозможува скок од традиционалниот економски модел кон одржлива економија. Нејзината цел е зелена транзиција на ЗБ и пружање помош на земјите во усогласувањето на прописите за животната средина со европското законодавство.

ЗАЗБ почива на пет главни столбови во врска со 12-те ЦОР кои се во фокусот на иницијативите во состав на Зелениот договор на ЕУ: 1) Заштита на климата и декарбонизација со цел намалување на емисиите на стакленички гасови и усогласување со јаглеродната неутралност на ЕУ до 2050 година; 2) Движење кон циркуларна економија; 3) Намалување на загадувањето на воздухот, водата и почвата; 4) Подобрување на одржливите методи за производство на храна и 5) Заштита на биодиверзитетот и екосистемите.

Националните влади на ЗБ во соработка со Советот за регионална соработка (СРС) ја подготвија Стратегијата за Југоисточна Европа до 2030 година и Акциониот план (од 2021 до 2030 година) за имплементација на Зелената агенда, во кои се дефинирани целите и поставени посакуваните цели за секоја земја. Овие документи претставуваат главна рамка на обврските преземени од земјите од Западен Балкан во однос на неопходните реформи за решавање на нивните суштински климатски и еколошки предизвици.

ЕУ финансиски го поддржува спроведувањето на амбициозната Зелена агенда преку Инструментот за претпристапна помош (IPPIII). Инвестициската рамка за Западен Балкан, Европскиот фонд за одржлив развој плус (EFOR+) и други инструменти се главните механизми за имплементација.

Клучни принципи на одржливост

Одржливост и одржлив развој се два поими кои често се користат за да го означат истото, иако УНЕСКО прави разлика: „*Одржливоста често се смета за долгорочна цел (т.е. поодржлив свет), додека одржливиот развој се однесува на голем број процеси и патишта како тоа да се постигне*“. Оксфордскиот речник на англискиот јазик ја дефинира одржливоста како: „*Својството да се биде одржлив во однос на животната средина; степенот до кој еден процес или претпријатие е способно да се одржи или продолжи да работи избегнувајќи долгорочно исцрпување на природните ресурси*“.

Во овој Прирачник, ја усвојуваме разликата направена од страна на УНЕСКО и детално ги разјаснуваме овие два поими со цел да покажеме какви активности презема или преземало нашето општество за да се усогласи со принципите на одржливо општество. „Грижа за Земјата“ во својата стратегија за одржливо живеење од 1991 година предлага 9 принципи за одржливо општество. Овие принципи сè уште се релевантни и денес и ги опфаќаат заедничките верувања врз кои се засновуваат и ЦОР: луѓе, планета, просперитет, мир и партнерство.

Ќе се вратиме на овие 9 принципи во последниот дел од Прирачникот за да се повикаме на нив и да ги искористиме за да ви помогнеме како на предавачи да ги следите и проверувате како вашите образовни училишни активности за одржлив развој го обликуваат одржливото општество надвор од училишниот двор.

Одржливост и образование: концепти и стратегии

Како ја играме играта за бура на идеи „Да го skinеме или да не го skinеме“ и како да донесеме соодветна одлука? Освен што треба добро да ги знаеме сопствените потреби и реалноста, треба да ја знаеме и улогата на тој цвет и зошто е важен или не е важен, која е неговата цел и каква е неговата поврзаност со нас.

За да се стекне ова знаење и да се увериме дека правилно се пренесува од генерација на генерација, од клучно значење се стратегиите за одржливост кои отсекогаш го препознавале образованието како важна компонента и алатка кое го изнедри и консолидира Образованието за одржлив развој.

Образование за одржлив развој

Образованието за одржлив развој (ООР) претставува образование кое оди подалеку од знаењето и свесноста за фактите поврзани со одржливиот развој. Развива животни вештини и компетенции; ставови и вредности потребни за донесување одлуки и учество во практични активности кои придонесуваат за одржлив развој.

Декадата на образование за одржлив развој на Обединетите нации (DOOR, 2005) експлицитно ја нагласи улогата на образованието во одржливиот развој. Нејзината цел беше да ги интегрира принципите и практиките на одржливиот развој во сите аспекти на образованието и учењето, да поттикне промени во знаењето, вредностите и ставовите со визија да овозможи поодржливо и праведно општество за сите. Декадата заврши во 2014 година и постави цврста основа за унапредување на одржливиот развој преку образование и учење. Денес, ЦОР напреднаа и вклучуваат директна цел во овој поглед: 4.7 – *До 2030 година, да се обезбеди сите ученици да ги стекнат знаењата и вештините потребни за поттикнување на одржливиот развој, вклучувајќи, меѓу другото, преку образованието за одржлив развој, и одржлив начин на живот, човечки права, родова еднаквост, подобрување на културата на мир и ненасилство, глобално граѓанство и почитување на културната различност и придонесот на културата за одржлив развој.*

За да се реализираат и зголемат активностите за ООР на сите нивоа, во сите области на образованието и во сите сектори на одржливиот развој, програмите и политиките се подобрени со [#ESDfor2030](#) за целосно интегрирање на ООР и 17-те ЦОР во политиките, средините за учење, градењето наставни капацитети, зајакнувањето и мобилизацијата на младите и активностите на локално ниво.

Со оглед на фактот дека останува малку време за постигнување на ЦОР, од суштинско значење е ООР да се забрза во оваа деценија на активности за да можат да се постигнат целите.

Значи, на кој начин можете да бидете проактивни и директно да придонесете за целите на одржливиот развој како наставници?

Едноставни чекори за подобрување:

- *Информирајте се и останете информирани за одржливоста!* Тоа ќе го прошири вашето знаење, ќе ви помогне да развиете информирани мислења и да се вклучите во значајни разговори; да ги разберете предизвиците и можностите во врска со одржливоста за да можете да ги подобрите вашите активности и да го инспирирате општеството да го стори истото. Значи, дефинирајте зошто и за што би сакале да бидете информирани и изберете ги вашите извори на информации од мноштвото публикации, вести, експертски дискусии, иницијативи на заедницата итн. и периодично ажурирајте ги. Некои веродостојни материјали за почеток може да се најдат од следните извори, а секогаш можете слободно да продолжите со сопствено пребарување: The Guardian <https://www.theguardian.com/uk/environment>; Research gate: <https://www.researchgate.net/> за стекнување на научни знаења; веб-страница на УНЕСКО: <https://www.unesco.org/en>; публикации нарачани преку ОН: <https://sdgs.un.org/publications>; The Journal of Environmental Education: <https://www.tandfonline.com/action/showOpenAccess?journalCode=vjee20>; The green teacher magazine <https://greenteacher.com/magazine/about-us/>; ресурси за настава преку веб-страницата на WWF: <https://www.worldwildlife.org/teaching-resources>; образовни ресурси и новости преку младинската организација за заштита на животната средина YEE е една од нив: <https://yeenet.eu/publications/> како и вашите национални медиумски организации и организации за заштита на животната средина.
- *Интегрирајте го ООР во вашето училиште и развијте наставна програма за ООР!* Со преземање на овој чекор, ќе ги подобрите еколошките перформанси на вашето училиште и ќе ја имплементирате одржливоста. Сеопфатни и практични чекори како тоа да го постигнете ќе бидат дадени во овој Прирачник.
- *Учествувајте во иницијативата за ООР на вашата земја за 2030 година!* Конкретен и најдобро насочен формален начин да се започне активно учество е преку иницијативата за ООР на вашата земја за 2030 година. Оваа иницијатива ја предводи вашето Министерство за образование во координација со други сродни министерства како што е Министерството за животна средина. Се смета за чадор иницијатива која обично вклучува што е можно повеќе тековни активности за ООР во земјата.
- *Вмрежете се!* Соработувајте со други училишта во вашиот град, во вашата земја; соработувајте со вашата заедница и вашите локални и национални заинтересирани страни. Вмрежувањето е секогаш добитна ситуација во која земате и давате под еднакви услови и секогаш напредувате. Можеби ќе сакате да ги разгледате „Партнерските мрежи“, основани од УНЕСКО како глобална заедница на практики, за зајакнување на синергијата и забрзување на понатамошните активности на другите заинтересирани страни за ООР.
- *Никогаш не престанувајте да градите капацитети за Образование за одржлив развој!* Обучувајте се систематски користејќи ја секоја можност којашто одговара на вашите цели, ниво на знаење и вештини.

- *Применувајте го ООР со сите, во секое време и секаде!* Ова е морален и етички совет за да сфатиме сите дека никогаш не треба да престанеме да се едуцираме за одржливиот развој, без разлика дали сме во училишна средина или не. Треба постојано да ги интегрираме и применуваме принципите на ООР во нашиот секојдневен живот и да се поттикнуваме себеси да бидеме пример за одржливост за нашето семејство, пријателите, соседството, луѓето што случајно ќе ги сретнеме итн. споделувајќи ја со нив вистинската корист од тоа.

Зошто треба да се спроведува едукација за одржлив развој?

Свесни сме дека живееме во многу динамично време на големи трансформации, во чија основа на постојење е одржливоста. Меѓутоа, како знаеме дека ние како поединци, заедници и општество сме ја поставиле одржливоста како цел во центарот на нашите активности? На кој начин придонесуваме за постигнување на целите за одржлив развој и градење на одржливо општество? Како можеме да бидеме сигурни дека сме сите заедно во оваа мисија, како глобално партнерство на заедниците? ООР е компонента и алатка која, доколку успешно се интегрира во сите нивоа на образованието, ќе не наведе самите да одговориме на овие прашања и ќе ни помогне да разбереме на кое ниво на одржливост се наоѓаме и во кој правец треба да ги насочиме нашите активности.

Зошто треба да се спроведува едукација за одржливиот развој? Затоа што е составен дел на квалитетното образование и се одликува со следните карактеристики:

- Тоа е процес на доживотно учење кој ги подобрува когнитивните, социјалните, емоционалните и бихевиоралните димензии на учењето.
- Ги оспособува учениците да донесуваат информирани одлуки и да преземаат одговорни активности за еколошки интегритет, економска одржливост и праведно општество.
- Се признава како клучен двигател на сите цели за одржлив развој и ја постигнува својата цел преку трансформација на општеството.
- Ги зајакнува луѓето од сите полови, возрасти, сегашни и идни генерации, почитувајќи ја културната различност.
- Ги подготвува луѓето од сите слоеви на општеството да планираат, да се борат и да наоѓаат решенија за проблемите коишто ја загрозуваат одржливоста на нашата планета.

Посебен акцент во ООР на компетенциите поврзани со емпатијата, солидарноста и преземањето активности може:

- 1) да помогне во унапредувањето на ЦОР 4 во процесот на градење иднина во која образованието придонесува не само за успехот на поединците, туку и за колективниот опстанок и просперитет на глобалната заедница;
- 2) да помогне на глобалната образовна агенда да го помести фокусот заснован исклучиво на пристап и квалитет кои главно се мерат преку исходите од учењето, кон посилен акцент на содржината на учењето и придонесот кон одржливоста за луѓето и планетата. На овој начин, ООР го поврзува ЦОР 4 со сите други цели за одржлив развој (ЦОР).

Како наставници, имате единствена можност да ги обликувате вашите ученици да ги препознаат и да дејствуваат во согласност со Целите за одржлив развој (ЦОР) од рана возраст до нивната полнолетност, помагајќи им да бидат информирани, свесни и проактивни граѓани кои ќе умеат да одговорат на главните прашања дефинирани во Целите за одржлив развој (ЦОР).

Како треба да се спроведува едукацијата за одржлив развој?

Образованието игра главна улога во овозможувањето на младите да учествуваат во решавањето на глобалните предизвици. Ова не се однесува само на формалното образование, туку и на неформалното и информалното образование, бидејќи последните две исто така влијаат на градењето ставови и вредности кај младите. Заедно со формалните училишта, неформалното и информалното образование играат значајна улога во формирањето на општеството (Nyoni, 2009).

Одржливоста е глобален предизвик и одговорност на сегашните и идните генерации. Не постои правилна или погрешна дидактика за тоа како да се спроведува едукацијата за одржлив развој, но постои широк консензус дека ова образование треба во средината за учење да внесе активно учество и смислено ангажирање на учениците. Некои елементи за начинот на кој можете тоа да го постигнете се:

- *Комбинирајте го формалното образование со неформалното и информалното:* кога едуцираме за одржлив развој, секогаш треба да размислуваме за глобалното влијание и секогаш да имаме на ум дека ние го обликуваме општеството, а не само „ученикот“. Важно е да се поддржат неформалните и информалните активности во ООР бидејќи тие суштински го дополнуваат формалното образование, особено едукацијата на возрасните.
- *Развивајте критичко размислување кај учениците:* идејата е да се поттикне критичкото размислување кај младите во склоп на традиционалната настава, преку статии во весник, во групна дискусија, преку размислување и давање повратни информации итн.
- *Водете го ученикот низ системот, размислувајќи од перспектива на системот:* користете приказни од реалниот живот и ситуации во вашето училиште за да ги наведете учениците да ја увидат испреплетеноста на односите во биолошките и урбаните екосистеми, наместо да се фокусираат на деталите на одреден дел; наведете ги да разберат дека решението на еден проблем лесно може да доведе до нов и поголем проблем подоцна или на друго место во системот доколку решенијата не се правилно поврзани.
- *Поттикнете ја креативноста и иновативноста за сценарија во иднината:* овозможете им на учениците простор да креираат свои решенија за предизвиците од реалните животни приказни и ситуации во училиштето што сте ги спомнале и за кои сте разговарале заедно, и да ги презентираат тие решенија преку играње улоги, визуелизација, создавање визија за иднината.
- *Влијајте врз учениците да развијат самосвест:* обезбедете им на учениците алатки, индиректни насоки, сценарија преку кои секој од нив може да размислува за сопствената улога во локалната заедница, во глобалното општество, за проценка и понатамошна мотивација на нивните одржливи активности и за тоа како да се справат со своите чувства и желби.
- *Демонстрирајте соработка:* со поканување на вашите колеги од различни дисциплини, поканување гости-говорници, земање примери од различни институции, интегрирање на заедницата во наставните дисциплини, комуникација и соработка со медиумите итн.

Напомена!

Можеби изгледа очигледно, но никогаш не е доволно да се праќаат потсетници дека стекнувањето знаење е клучно за ООР. Важно е младите секогаш да се поттикнуваат да читаат и периодично да добиваат ажурирани информации. Без соодветни информации во реално време, примената на ООР завршува само на теоретски и симултан пристап. *Ве советуваме да го практикувате истото!*

Училишта – незаменливи единици за писменост во областа на животната средина

За писмена личност во областа на животната средина, ќе ја користиме дефиницијата на УНЕСКО и Северноамериканското здружение за образование во областа на животната средина: „Некој кој покажува знаење, склоности, компетенции и однесување за активно вклучување – индивидуално или групно – во решавањето на предизвиците од областа на животната средина“. Како овие клучни зборови – знаење, диспозиции, компетенции и однесување – се толкуваат низ призмата на реалниот живот?

Ајде да размислиме за момент! Светот се ангажирал во форма на глобално партнерство за да се постигнат резултати и да се остварат ЦОП до 2030 година. Сепак, и покрај сите иницијативи и постигнат напредок, промените во природните и урбаните средини, како што е еколошкиот дефицит на природни ресурси, и понатаму ќе имаат значајни економски и други социјални влијанија. Несогласувањата околу тоа како најдобро да се пристапи кон овие прашања ќе продолжат да претставуваат предизвик за социјалните и политичките системи. Единствено јавноста којашто е писмена во областа на животната средина ќе може да ги разбере овие предизвици и да најде за нив изводливи решенија засновани на докази.

Цитатот на Малколм Икс „Образованието е пасош за иднината, бидејќи утрешниот ден им припаѓа на оние кои за него се подготвуваат денес“ – нè потсетува колку се важни училиштата како места за учење и како основа за градење на одговорно однесување кон животната средина, како врвен израз на писменоста во областа на животната средина. Со спроведување на ООР, училиштата минуваат низ искуства, стратегии и процеси кои се важни за развој на писменоста во областа на животната средина.

Како што е наведено во Стратегијата за ООР, институциите за формално образовние играат важна улога во развивањето на капацитетите од рана возраст, така што пружаат знаење и влијаат врз ставовите и однесувањето. Важно е да се обезбеди дека сите ученици и студенти стекнуваат соодветно знаење за одржливиот развој и се свесни за влијанието на одлуките кои не се во согласност со одржливиот развој. Училиштата играат важна улога во градењето на писмено општество и секогаш треба да ја гледаат својата улога не само во училишниот двор туку и надвор од него, опфаќајќи го целото општество. Постојат различни пристапи за тоа како да проверите дали вашето училиште придонесува за писменоста на општеството во областа на животната средина. Во овој Прирачник презентираме некои од нив – Пристап кон одржливост на ниво на цело училиште и Внатрешната ревизија на училиштето (со контролна листа којашто е дадена во анексите на овој Прирачник.

Училиштата како модели на одржливост – чекори кон еко-училиште

Иако се дефинирани и познати како динамични средини за образование за одржлив развој, зарем училиштата не треба истовремено да применуваат знаења и технологии за да го намалат нивниот еколошки отпечаток и така преку сопствен пример да ги покажат своите вредности и однесување во однос на животната средина? Едноставно кажано, зарем училиштата не треба да го прават она што го зборуваат? Ова целосно се интегрира со „Пристапот кон одржливост на ниво на цело училиште“.

Пристапот кон ООР на ниво на цело училиште опфаќа холистичка и партиципативна образовна филозофија која има за цел да го подобри потенцијалот на училишната средина со цел да функционира како автентично и значајно место за учење. Постои голема разновидност во начините на кои овој пристап се применува на различни места, како во рамките на самите земји, така и ширум светот.

Меѓутоа, заеднички водечки принцип е интеграцијата на три правци на дејствување: 1) вклучување на одржливоста во наставниот план и програма, 2) управување со животната средина („позеленување“) на училиштето и 3) воспоставување на трајно партнерство со пошироката локална заедница со цел да се решат проблемите на социо-еколошката одржливост (Слика 4). Поради тоа, пристапот на ниво на цело училиште бара вклучување на сите делови од училиштето и заинтересираните страни во општеството со цел учениците да се изложат на вистинските проблеми во однос на одржливоста и да им се овозможи да покажат одржливо однесување во пракса.

Пристапот за одржливост на ниво на цело училиште се спроведува на различни начини, кои се разликуваат од место до место, од училиште до училиште. Основната идеја е пристапот на ниво на цело училиште да се усогласи со организацијата на училиштето и начинот на кој тоа всушност функционира, наместо да се наметнуваат промени однадвор, што може да доведе до конфликт.

Слика 4: Три области на пристап на ниво на цело училиште

Училиштата често започнуваат со една активност за одржливост, која потоа води до други како домино ефект. Со текот на времето, училиштето усвојува и одржува голем број одржливи практики.

Компетенции на наставниците во образованието за одржлив развој

ООР ги повикува наставниците по различни предмети да соработуваат и да комбинираат повеќе дисциплини во еден наставен курс со помош на различни методи и алатки. На овој начин ќе им помогнат на учениците да го поврзуваат материјалот, да научат повеќе да размислуваат критички, да ги подберат своите способности за решавање проблеми и меѓусебно да соработуваат. Тоа ќе го зголеми нивното ангажирање и ќе направи да ги доживеат академските предмети на пореален и порелевантен начин, ќе ја подобри нивната способност за решавање проблеми со креативно користење на информации од една дисциплина за решавање на предизвици од друга, ќе ги наведе да пробаат неколку различни пристапи и да црпат информации од различни бази на знаења при разгледување на одредена тема итн.

Јасно е дека за наставниците, но и за целиот образовен систем, е голем предизвик сето тоа да се овозможи на училишниот час. Како основен пристап, бара блиска соработка помеѓу наставниците по различни предмети за да се овозможи заедничко работење и учење. Покрај тоа, потребно е квалитетното учење да се вкрсти со трите главни карактеристики на ООР.

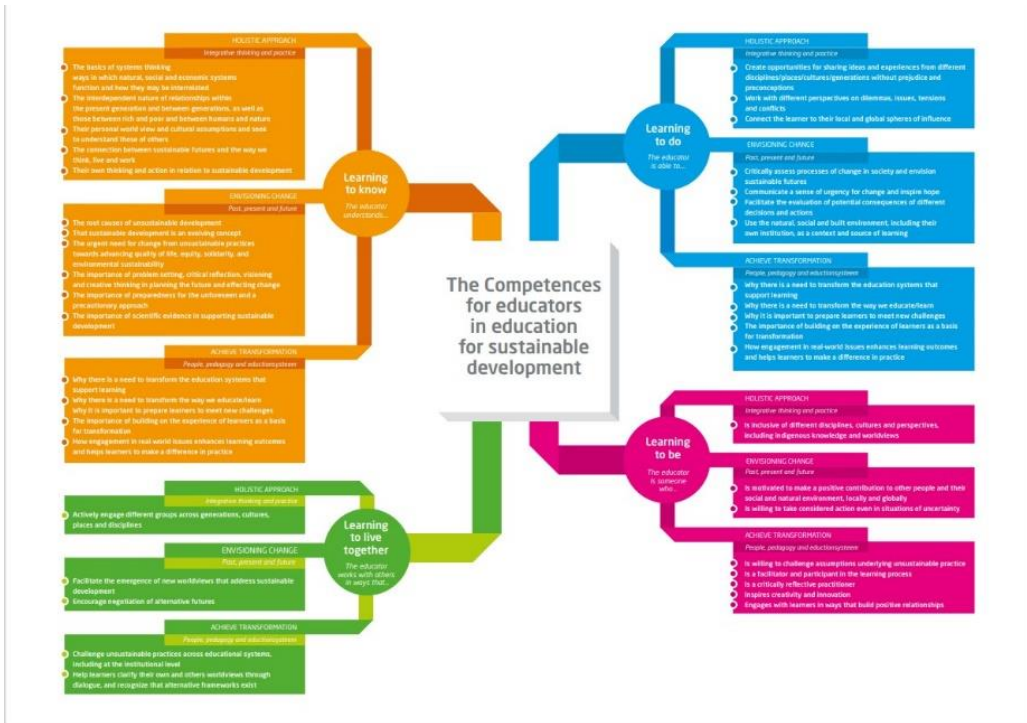
Главни карактеристики на ООР	Компетенции на наставниците (Извештај на UNECE 2012 „Учење за иднината“.)
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Холистички пристап: бара интегративно размислување и пракса; инклузивност; и справување со комплексности.</i> 2. <i>Замислување промени, со што се истражуваат алтернативни иднини, се учи од минатото и инспирира ангажирање во сегашноста;</i> 3. <i>Постигнување на трансформација, што служи за промена на начинот на кој луѓето учат и системите кои го поддржуваат учењето.</i> 	<ol style="list-style-type: none"> a. <i>Учењето заради стекнување знаење се однесува на разбирање на предизвиците со кои се соочува општеството и на локално и на глобално ниво, како и на потенцијалните улоги на наставниците и учениците (Наставникот разбира...);</i> b. <i>Учењето заради преземање активности се однесува на развивање на практични вештини и акциони компетенции поврзани со образованието за одржлив развој (Наставникот може...);</i> c. <i>Учењето да се живее заедно придонесува за развој на партнерство и вреднување на меѓусебната зависност, плурализам, разбирање и мир (Наставникот соработува со другите на начини кои...);</i> d. <i>Учењето да се биде се однесува на развојот на личните атрибути на поединецот и способноста да дејствува со поголема автономија, расудување и лична одговорност во врска со одржливиот развој (Предавачот е некој кој...).</i>

Дали имате компетенции да едуцирате за одржлив развој?

- Проверете се користејќи го дијаграмот на Слика 5.
- Разберете го вашето ниво на компетентност и работете на вашите реални предности, слабости и недостатоци за да го развиете вашиот профил во образованието и целосно да го имплементирате OOP во образовната установа/систем во којшто работите.
- Не се обесхрабрувајте ако сте на почетно ниво или далеку од вашите очекувања. Не е важно каде сте, туку каде сте спремни да одите!

Затоа, пред да започнете, постојат некои важни лични аспекти што треба да ги проверите со своето „внатрешно јас“:

- Дали чувствувате ентузијазам за животната средина и потреба да вложувате во програми за заштита на животната средина?
- Дали имате желба и мотивација постојано да растете и развивате лични и професионални вештини?
- Дали сте оптимист?

Слика 5: Компетенции во OOP од Извештајот „Учење за иднината“ (UNECE 2012 стр. 8)

Развој на активности/стратегии во ООР за вашето училиште

Дали вашето училиште ги користи можностите во различни околности да ги нагласи клучните активности на одржливо општество? Дали вашето училиште одбележува денови за заштита на животната средина, организира зелени настани на отворено? Дали е ангажирано програмски или повремено? Дали вашето училиште ги избра и ги интегрира аспектите од областа на животната средина во наставниот план и програма или тоа е само волја на заинтересираните наставници? Дали вашето училиште инвестира во зелена училишна градина и изолација на згради или не спроведува зелени политики? Дали соработува со екстерни чинители како што се НВО или општински институции за подобро разбирање и вклучување во активностите за заштита на животната средина или нема таква мрежа?

Без разлика дали вашето училиште е во сите, една или ниту една од горенаведените ситуации, вашето училиште и вие сте секогаш подготвени и на време да преземете иницијатива и да бидете вистински модел на одржливост. Клучниот елемент е во тоа да верувате, да го посакувате, да одвоите време, соодветно да планирате и што е најважно, да останете мотивирани тоа да го остварите.

1. За почеток – вашето училиште може да биде зелено училиште!

- а) Дали сонувате за вашето зелено училиште? Споделете ја таа мисла и формирајте „Зелен тим“**

Направете го првиот чекор и споделете ја вашата идеја за „Зелено училиште“ со различни засегнати страни, вклучувајќи го училишниот персонал, училишните партнери и соработници, родителите, учениците, професионалците во вашата област, волонтерите од заедницата итн. Дознајте кој е заинтересиран и заедно формирајте „Зелен тим“. Договорете се за мисијата на групата, поставете реални цели со јасен работен план, временска рамка и заеднички улоги и одговорности.

УЧИЛИШЕН ЗЕЛЕН ТИМ													
Мисија													
Цели													
Членови и нивните улоги													
РАБОТЕН ПЛАН													
Активности	Временски распоред (месеци)												Одговорно лице
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	

Советодавни напомени:

- Поставете цел „Зелениот тим“ да биде инклузивен и неговите членови да бидат претставници како на различните сектори и раководството во рамките на училишните структури, така и на надворешните партнери и сродни кругови. Ако не можат да учествуваат како директни членови, овозможете им да присуствуваат на состаноците на „Зелениот тим“ за да ја дадат својата поддршка и да ги споделат своите идеи и стручни совети.
- Не ги потценувајте студентите/учениците како дел од Зелениот тим. Се препорачува Зелениот тим да има ученици кои ги претставуваат сите нивоа, различните интереси и вид на ангажман. Можеби ќе сакате да ги насочите учениците да волонтираат и да водат ефикасна програма за Зелено училиште во блиската иднина.
- Многу е важно кога ве обземе ентузијазам во текот на работата да не заборавите да го претставите и запознаете „Зелениот тим“ со структурите за одлучување во училиштето и да добиете нивно официјално одобрение за иницијативата.

б) Поставете јасни, но флексибилни работни правила за „Зелениот тим“

Прилагодете го вашиот „Зелен тим“ да биде флексибилен за да се задоволат специфичните потреби на вашето училиште и што е најважно, за најдобро да ги искористи постоечките структури и ресурси. За почеток, „Зелениот тим“ има јасна и основна улога: да подготви акционен план за зелено училиште со насоки за тоа како може да се вклучи целото училиште, да изврши почетно следење/преглед на спроведувањето на планот и да обезбеди цврсти линии на комуникација за секој член на училиштето да добива навремени информации. Запомнете! Првата постигната цел на Зелениот тим треба да биде „Изјавата за визија за животната средина“ на вашето училиште на која секој член ќе ѝ биде посветен и ќе настојува да ја постигне. За изјавата треба сите да се договорат и нејзината конечна верзија да биде прикажана во училишните средини и на училишните платформи пред сите.

Примери на Изјави за визија за животната средина на училиштата

„Да го посееш семето на љубопитноста, креативноста и иновативноста во грижлива и инспиративна средина за учење каде што сите ученици го ослободуваат својот потенцијал за подобра иднина (Финско училиште Оман).

„Активно ангажирајте ги учениците, кадарот и заедницата за развој на одржлива средина која ги негува и поттикнува најдобрите практики и ја нагласува важноста на подготовката и зајакнувањето на поединците да станат одговорни во давањето на својот придонес за одржлива иднина“ (Основно училиште Beaumaris)

„Секој ученик во државните училишта во Бостон ќе посетува здраво и одржливо училиште“. (Државни училишта во Бостон)

Советодавни напомени:

- „Зелениот тим“ треба редовно да се состанува и состаноците треба да бидат инклузивни и транспарентни, а записниците од состанокот да бидат достапни за сите.
- Охрабрете ги учениците да започнат да претседаваат на состаноците и очекувајте од учениците кои се членови на „Зелениот тим“ на состаноците да презентираат идеи, коментари, предлози итн. од останатите ученици во училиштето и да се погрижат информациите од состаноците да стигнат до сите нив.
- Учете од другите училишта во вашиот регион или на глобално ниво. Регионалните примери се помалку промовирани и спорадични, но сигурно постојат! Започнете разговор со училиштата од вашата контакт листа! Во меѓувреме, многу глобални успешни примери и студии на случај имаат отворен пристап, а многу постоечки структури, платформи и мрежи се отворени за соработка со вас!
- Можеби ќе сакате да ги посетите веб-страниците и да добиете инспирација од следните иницијативи за зелени училишта: Програма за збратимување на еко-училишта: www.ecoschools.global; Еко-училишта на Северна Ирска: www.eco-schoolsni.org; Green Standard School www.greenstandardschools.org/; Државни училишта во Бостон: www.bostongreenschools.org; Програма за назначување на зелени училишта во Флорида: www.floridadep.gov; Иницијатива за зелени училишта: <http://www.greenschools.net/>; Проект за Зелени училишта www.projectgreenschools.org/; Центар за одржливи училишта www.sustainable-schools.natureconnect.earth

„Зелениот тим“ е срцето на вашето Зелено училиште и заслужува внимание и време да биде консолидирано, функционално и оперативно. Затоа, не жалете го вашето време, вложете го не само за да формирате тим, туку и за да одржувате континуиран ангажман и мотивација на тимот!

2. Иницијална ревизија на вашето училиште за влијанието врз животната средина

Во согласност со „Пристапот кон одржливоста на ниво на цело училиште“, Иницијалната ревизија за влијанието врз животната средина треба да започне паралелно во три димензии: 1) На кое ниво одржливите принципи, вредности, теми итн. се вклучени во наставниот план и програма; 2) До кој степен раководството и оперативните практики на училиштето ја рефлектираат одржливоста и 3) Дали постои континуирана соработка помеѓу училиштето и заедницата? Ова е втора сеопфатна цел на Зелениот тим, за која ќе се формираат под-тимови според улогите и задачите на членовите кои ќе ја спроведуваат оваа паралелна ревизија.

Иницијалната ревизија за влијанието врз животната средина е клучен момент во вашата посветеност на зеленото училиште. Првиот чекор за намалување на влијанието врз животната средина е да го измерите, а ревизијата ќе ви даде увид во тоа какво е реалното влијание на вашето училиште врз животната средина. Во оваа фаза, училиштето ќе сфати кои елементи во неговата работа и активности предизвикуваат промена во животната средина (позитивна или негативна). Ова е важен момент и затоа што ќе помогне идниот

зелен пристап да се усогласи со реалниот начин на работа на училиштето, наместо да се наметнуваат спротивставени промени однадвор.

За потребите на овој прирачник, овој чекор ќе го фокусираме на димензијата на училишното управување и перформанси, допирајќи го столбот на наставниот план и програма, но и индиректно, преку зелените партнерства на училиштето и локалната заедница.

Постојат различни начини за креирање, пристап и спроведување на Иницијалната ревизија за влијанието врз животната средина. Меѓутоа, секогаш бидете подготвени и запознајте се со училишните политики и на кое ниво тие го насочуваат спроведувањето на принципите на одржливиот развој во вашето училиште.

а) Направете ревизија на вашите училишни политики!

Прегледајте ги вашите училишни политики и дознајте до кој степен тие ги опфаќаат и рефлектираат елементите и принципите на одржливост. Овој чекор обично е преглед на постоечките политики за управување и работа на училиштето и вклучува проверка дали во овие политики и документи се споменува или толкува прифаќањето на принципите и елементите на одржливиот развој.

Анализите можат да се продлабочат и можете да ги изразите доколку:

- 1) сметате дека она што е кажано таму е доволно;
- 2) дадете препораки за тоа како можете да ги подобрите со промена на политиките или креирање на нови специфични политики кои ја усогласуваат работата на училиштето со образованието за одржлив развој и придонесуваат за одржливо општество.

Следниот чекор од оваа задача може да биде: а) разговор со структурите кои се одговорни за донесување одлуки и б) инкорпорирање на промени во вашите цели за да го опфатите развојот на идното зелено училиште.

б) Проценете го нивото на кое одржливоста е инкорпорирана во наставните планови и програми

Со цел да се прифати практичен пристап за ревизија на наставните планови и програми, ги советуваме членовите на Зелениот тим кои ја презеле оваа одговорност (под-тимот за зелена наставна програма) да препознаат и раздвојат две важни нивоа врз основа на главните столбови на исходите од учењето во ООР:

- 1) Знаење – ги вклучува сите информации за животната средина што ги давате и предавате во вашето училиште. Дobar извор би биле наставните планови и програми, плановите за одредени предмети, учебниците и референтните публикации коишто наставниците ги користат во своите дисциплини, на часовите, бесплатните часови итн.
- 2) Вештини и став – ги вклучуваат сите наставни методи и алатки коишто наставниците во вашето училиште ги користат на часовите за да им овозможат на учениците да развијат вештини, да изразат став и на тој начин да обликуваат одржлива иднина (погледнете погоре „*Како треба да се спроведува едукацијата за одржлив развој*“).

Водечки чекори за ревизија на наставниот план и програма би биле:

- Координирајте се и соработувајте со сите наставници во училиштето! Вашиот зелен под-тим мора да се координира и да соработува со сите наставници за да побара информации за брза, квалитативна и сеопфатна ревизија. Закажете состанок со сите наставници во училиштето и дајте им информации и соодветни насоки за тоа што треба да прегледуваат во курсевите што ги предаваат, како да прегледуваат и како да ви ги соопштат резултатите.
- Договорете се со вашиот тим за изборот на теми за ООР коишто би сакале да ги прегледате во рамките на наставните планови и програми:
 - Надоврзувајќи се на ЦОР, некои клучни теми од областа на животната средина коишто треба да ги барате во вашите наставни планови и програми, но не ограничувајќи се само на нив, се: биолошка разновидност, енергија, вода, отпад, транспорт, климатски промени и храна. Можете да ги надоградувате со групирање или делење на помали единици и да интегрирате нови хоризонтални теми како што се учество, свест, комуникација итн.
 - При изборот на тема за ООР, целите за одржлив развој исто така може да бидат извор на инспирација.
- Во зависност од видот на вашето училиште и нивото на настава, при изборот на теми за ООР, можете да ги земете предвид и столбовите на Зелената агенда за Западен Балкан: 1) Заштита на климата и декарбонизација со цел да се намалат емисиите на стакленички гасови и усогласување со јаглеродната неутралност на ЕУ до 2050 година; 2) Движење кон циркуларна економија; 3) Намалување на загадувањето на воздухот, водата и почвата; 4) Подобрување на одржливите методи за производство на храна; и 5) Заштита на биолошката разновидност и екосистемите.
- Анализирајте ги податоците и структурирајте ги вашите заклучоци! Овој чекор е многу важен бидејќи го претставува суштинскиот исход од ревизијата врз кој ќе се надоградува програмата за ООР на вашето училиште. Размислете внимателно за овој чекор каде што можеби ќе ви треба честа поддршка од членовите на вашиот тим кои поседуваат вештини во областа на ИТ и статистиката.

Советодавни напомени

- Одржливиот развој во наставните планови и програми е многу изискателна и широка компонента. Треба да бидете свесни и реални во врска со тоа, но како и секогаш, најважно е да размислите и да започнете, а не да заобиколите или одложите!
 - Во ред е да започнете скромно! Научете да ги усогласувате своите очекувања со контекстот во кој работите и нивото на кое предавате. На пример, ако се работи за основно училиште, прилагодете ги очекувањата и трудот на тоа ниво на настава. Ако се работи за средно стручно училиште, искористете ги предностите на вашиот специфичен сектор и почнете прво во тие сектори (на пример, во случај на земјоделско училиште, почнете со активности блиски до одржливото производство на храна или загадувањето на почвата)
 - Во ред е да размислите за помош од едукатор или ментор за овој чекор! Ако сè уште мислите дека имате потешкотии со иницирањето и финализирањето, разговарајте со сите членови на Зелениот тим за можноста да имате едукатор или ментор кој може да ве води и да ве поддржи во овој чекор. Таков експерт можете да најдете во рамките на интерните ресурси на вашето училиште, во училиштата во ваша близина кои можеби имаат повеќе искуство во ова, меѓу соработниците, заинтересираните страни, родителите или дополнително да разговарате со лицата одговорни за донесување одлуки во училиштето за да соберете средства за ангажирање на експерт.
- ☞ Не паѓајте во стапица да мислите дека ОР треба да се спомнува во секоја дискусија! Терминот ОР никогаш не мора да биде експлицитно наведен во содржината на курсот, дисциплината, модулот итн. Наместо тоа, можат да се спомнат прашањата за загадување, правилно отстранување на отпадот, заштита на природата итн., што ја прави содржината имплицитно одржлива. Значи, вашите наставни планови и програми можат да спаѓаат во една или повеќе од следниве категории: 1) ОР е целосно интегриран во курсот (експлицитно или имплицитно); 2) ОР се спомнува во одреден модул на курсот (експлицитно или имплицитно); 3) ОР не се спомнува (ниту експлицитно ниту имплицитно), но можете да видите каде би можел да се вклопи и 4) ОР не може лесно да се интегрира во курсот.

Имајќи ја предвид сложеноста на ОР во наставните планови и програми и ограничениот простор во овој прирачник, ќе дадеме два практични примери за да ја конкретизираме теоријата.

Практични примери за тоа како ОР да се инкорпорира во наставните планови и програми:

Инкорпорирање на ООР во стручните квалификации (Вклучување на одржливиот развој во наставниот план и програма, стр. 9)

Курсот за фризер најверојатно ќе ги опфати следните теми: разговор со клиентот за тоа каква фризура сака, давање совети и идеи за соодветни стилови; шампонирање и кондиционирање; потстрижување и стилизирање на косата; фарбање, виткање или исправување; советување за помали проблеми со косата и кожата на главата; закажување на термини и примање на уплати; нарачување материјали; набавување на природна коса за екстензии и перики.

За да разбереме каде ОР би можел да се вклопи во оваа квалификација, треба да ги погледнеме материјалите коишто се трошат и во оваа професија: енергија; употреба на хемикалии (фарби за коса, шампони, итн.); вода; природна коса; фризерска опрема (фен за коса, пегла за коса, крпи итн.); канцелариски материјали (компјутери, хартија итн.).

Вклучување на ЦОР во наставниот план и програма (www.cambridge.org)

Можете да најдете барем една ЦОР во речиси секоја лекција, само треба да знаете како да гледате. Во типична лекција за храна, нашиот фокус обично е на вокабуларот за храна и повремено се осврнуваме на традиционалната здрава исхрана. Ако погледнеме малку подлабоко, можеме да видиме дека лекцијата за храна содржи 4 многу очигледни ЦОР.

ЦОР: Нема сиромаштија (има причина зошто се нарекува живот под прагот на сиромаштијата)

ЦОР2: Нема глад (глад е да се биде без храна)

ЦОР3: Добро здравје и благосостојба (храната има огромно влијание врз нашето физичко и ментално здравје)

ЦОР12: Одговорна потрошувачка и производство (производите што ги консумираме имаат различни влијанија врз животната средина, благосостојбата на животните и луѓето.)

Фокусот на ЦОР 3 е подеднакво присутен и кај наставниците и во учебниците бидејќи храната е многу јасно поврзана со исхраната, којашто е поврзана со здравјето. Шеќер = лош, зеленчук = добар. Како наставници, можеме да погледнеме многу подлабоко од тоа и да им дадеме на нашите ученици можност да откријат што друго е поврзано со храната, покрај она што го внесуваме во нашиот организам. Доколку им се даде шанса, повеќето ученици ќе можат да ги пронајдат четирите ЦОР наведени погоре, а веројатно и уште неколку.

с) Преглед на одржливоста во управувањето и работењето на училиштата врз основа на еко-мапирање

Еко-мапирањето беше развиено од еко-консултантот Хајнц-Вернер Енгел од Брисел како едноставна, визуелна и практична алатка за скенирање на добри и лоши практики во областа на животната средина, проблеми и влијанија на одредена организација и за стекнување увид во моменталната состојба на животната средина. Оваа алатка ја прифативме и усвоивме за да се користи во училиштата. Помага да се дефинираат и да се одредат приоритетите во однос на проблемите и прашањата од областа на животната средина за кои треба да се преземат активности, бидејќи: 1) лесно се разбира; 2) овозможува учество и вклучување на повеќе луѓе и персонал во оваа рана фаза на зелениот пристап; 3) не бара премногу експертиза од областа на животната средина за да се користи правилно и да се добијат придобивки од неговата употреба. Еко-мапирањето се реализира во 10 чекори и опфаќа временска рамка од една година:

1) Поширока слика за локацијата на вашето училиште – што покажува?

Треба да ја разберете динамиката на локацијата каде што се наоѓа вашето училиште. Направете мапа на локацијата, гледано одозгора, вклучувајќи и паркинзи, пристапни точки, опкружување и мапирајте ги активностите на отворено на вашето училиште. *Што ви кажуваат? Како влијаат на животната средина?*

2) Анализа на прилив и одлив – што влегува и излегува од вашето училиште

Овој чекор бара од вас да добиете информации за материјалите и нивната природа (опасни, еколошки, рециклирани, итн.) кои влегуваат или излегуваат од вашето училиште, вклучувајќи и услуги, емисии итн. Со единиците приложете податоци за: квалитетот, квантитетот, нивната природа, дали им е доделена еколошка ознака, дали се погодни за животната средина итн. и одлучете кој правец заслужува најмногу внимание за преземање активности.

Во табелата подолу е дадена пописна листа на производи коишто можат да се приспособат и подетално да се опишат за специфичните потреби на секое училиште.

Прилив (годишно)	Потрошувачка*	Природа на производот	Одлив (годишно)	Производство*	Природа на производот
Детергенти			Производи		
Фарби			Комунален отпад		
Растворувачи			Рециклиран отпад		
Канцелариски материјали			Опасен отпад		
Компјутери			Отпад од храна		
Електроника			Отпадни води		
Потрошувачка на вода			Емисии		
Потрошувачка на енергија			Загадување на почвата		
Гас			Непријатни мириси во воздухот		
Дизел, гориво			Ниво на бучава		
....				

* Измерете ја потрошувачката и производството со соодветни мерни единици како што се литри, кг, м3 итн.

Природата на производот можете да ја идентификувате според следните 7 категории: 1 – доделена еко ознака; 2 – Рециклирано; 3 – Корозивно; 4 – Опасно за животната средина; 5 – Запаливо; 6 – Штетно и 7 – Токсично.

3) Истражување на јавното мислење

Ова е периодот кога во ревизијата на влијанието врз животната средина ги вклучувате мислењата и идеите на персоналот и членовите на училиштето, вклучувајќи ги и учениците, со спроведување на двеминутна анкета која Енгел ја нарекува „Метеоролошка карта“ на животната средина. Во овој чекор, замолете ги брзо и интуитивно да ги означат одговорите за да добиете слика за тоа што е добро, а што лошо во управата на училиштето. Можете да ги приспособите понудените активности на активностите на вашето училиште во образецот подолу.

Користење на сировини, производи и ресурси					
Користење и избор на енергија (гориво, гас и струја)					
Користење на вода и отпадни води					
Превенција и намалување на текот на отпад					
Рециклирање и селектирање на отпад					
Загадување на воздухот, прашина и непријатни мириси					
Намалување и контрола на бучава и вибрации					
Складирање на производи					
Мобилност и транспорт на вработени и стоки					
Зелено планирање за производи и услуги					
Здравје и безбедност при работа					
Превенција на несреќи во животната средина					
Информации за животната средина (интерни и екстерни)					
Комуникација со добавувачи и под-договарачи					
Соседство (дијалог и импликации)					
Мотивација на менаџери					
Мотивација на вработените					
Практики за управување со животната средина					

Слика 6: „Метеоролошка карта“ на животната средина, Еко-мапирање© Хајнц Вернер Енгел

Напомена!

Ова е важен момент во вашата ревизија бидејќи: не сакате вашата иницијална ревизија на влијанието врз животната средина да ги рефлектира само заклучоците и мислењата на тимот којшто е ангажиран за потребите на ревизијата. Треба да се потрудите сите да бидат дел од тоа. Во идната работа, сакате да му покажете на училиштето дека решавате прашања и недостатоци кои не се грижа на мала група луѓе, туку причини за загриженост кои биле идентификувани и иницирани од страна на сите членови.

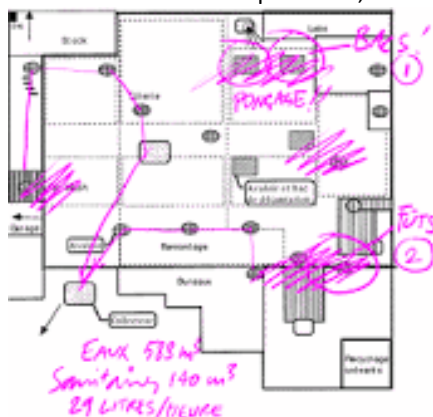
4-9) Мапирајте го вашето училиште

Време е да ги мапирате еколошките перформанси на активностите во вашето училиште. Треба да направите вистинска планиметриска мапа на училишниот(те) кат(ови), која треба да биде едноставна, препознатлива и пропорционална. Мапата треба да има датум, назив и цел.

Помножете ја оваа еко-мапа со бројот на теми што би сакале да ги прегледате во рамките на еколошките перформанси на вашето училиште. Можете да започнете со следните теми од областа на животната средина, една од нив или сите заедно: 1) отпад, 2) вода, 3) енергија, 4) квалитет на воздух, непријатни мириси, бучава и 5) биолошка разновидност. Можете да групирате, делите, додавате или бришете теми според вашите потреби и според проценката на училишниот зелен тим. Секоја еко-мапа ќе биде пополнета посебно со цел да се овозможи подобар фокус на темата и да се извлечат најкорисните информации. За да заштедите време и да постигнете максимален фокус, можете да размислите да се поделите во групи и секоја група да биде одговорна за различна тема. Слика 7 служи за ориентација, а шаблонот за мапирање можете да го најдете во анексите на прирачникот.

Важни дополнителни елементи/сегменти на екомапата се:

- Еколошки проблеми и нивната сериозност – иако можете да ги запишете еколошките проблеми, можете да развиете и симболи кои покажуваат дали се работи за помал или поголем проблем.

Симболите што се користат се: шрафури: мал проблем (област што треба да се следи, проблем што треба да се проучува); круг: голем проблем (стопирајте ги корективните мерки). Колку е посериозен проблемот, толку е подебел кругот.

- Причина за еколошки проблеми – однесување, опрема, процес или знаење и вештини
- Факти + бројки + индикатори за животната средина – овие елементи појаснуваат од каде сте ги добиле податоците (укажувајќи колку се точни) и што конкретно набљудувате/мерите. Секој училишен Зелен тим може да создаде свои специфични индикатори за животната средина за мерења на секоја тема.
- Трошоци – ова е важен елемент и се советува никогаш да не го заборавите кога правите ревизија на влијанието врз животната средина.

Слика 7: Пример на завршена еко-мапа (од Белгија), (www.paeger-consulting.de)

10) Организирајте, управувајте и комуницирајте

Важно е правилно да управувате и да ги организирате информациите и показателите што ќе ги добиете од еко-мапата и од „метеоролошката“ анкета. Се препорачува да подготвите соодветни извештаи во кои ќе ги сумирате реалните еколошки перформанси на вашето училиште, посочувајќи ги идентификуваните критични точки, да ги подредите по приоритет и правилно да ги соопштите резултатите не само на училишниот персонал, раководството и учениците, туку никогаш да не ги заборавите и членовите на вашата локална заедница. Овој момент е исто така важен бидејќи води до вашиот акционен план за зелено училиште во којшто ќе ги идентификувате активностите и ќе одредите кои да ги спроведете по приоритет.

3. Акционен план за зелено училиште

Акциониот план за позеленување на вашето училиште ќе се базира на резултатите од ревизијата на влијанието врз животната средина. Ревизијата на влијанието врз животната средина ќе го поттикне поставувањето на цели и очекуваните резултати кои треба да се постигнат за една година. Претставува збир на цели и резултати што би сакале да ги постигнете и список на активности што би сакале да ги спроведете во дадена временска рамка. Образецот подолу може да послужи како референтен модел при дизајнирањето на вашиот акционен план. Можете да го прилагодите на вашите потреби и околности, а би бил правилно имплементиран ако го задржите барем истото ниво на информации. Се разбира, ако сакате секогаш можете да додадете повеќе елементи и детали (слика 8).

АКЦИОНЕН ПЛАН						
Тема	Отпад					
Идентификуван проблем 1:	Активности кои ќе помогнат да се постигне резултатот (што)	Одговорно лице (кој)	Рок (кога)	Финансиски трошоци (колку)	Реален резултат	Предложени подобрувања
Цел:						
Очекуван резултат						
Резултат 1: _____						
Индикатори						
1 _____						
2 _____						
3 _____						
Резултат 1: _____						
Индикатори						
1 _____						
2 _____						
3 _____						

Слика 8: Предложен образец за акционен план

Мотивацијата и ентузијазмот можат да го поттикнат Зелениот тим да создаде и договори акционен план кој е оптимистички и ја надминува реалноста. Тоа може да ја загрози целокупната работа и постигнатите резултати, а тимот да го доведе до демотивација и фрустрација поради борбата за спроведување и остварување на зацртаните цели. *Тоа не го сакаме!*

Советодавни напомени за реалниот акционен план

- Нека се базира само врз основа на резултатите од вашата ревизија за влијанието врз животната средина. Не го проширувајте за да покриете пошироки еколошки прашања.
- Направете посебни акциони планови за секоја тема од областа на животната средина за да го задржите фокусот на резултатите и конкретно да ги испланирате активностите.
- Дизајнирајте специфични, мерливи, остварливи, ориентирани кон резултати и временски ограничени цели кои конкретно се фокусираат на/го претставуваат идентификуваниот проблем.
- Индикаторите нека покажат дека функционира! Тоа значи дека поставувањето на што е можно повеќе специфични и мерливи индикатори за вашите резултати ќе ви ја олесни работата и ќе го покаже напредокот на активностите.
- Нека биде краток и јасен! Идентификувајте цел и започнете скромно, во повеќето случаи најважно е да започнете.
- Дајте си шанса да го ревидирате и ажурирате планот! При спроведувањето на планот можете да научите од своите грешки, од туѓите искуства, можете да сфатите дека планирањето е погрешно во одреден момент итн. Креирајте план кој е адаптабилен и му овозможува на вашиот тим флексибилност да ја подобри и ажурира својата работа!
- Вашиот акционен план нека биде достапен на јавноста! Секој член и соработник на вашето училиште мора да има информации за акциониот план, со цел за него да биде информиран и да учествува во неговото спроведување.
- Не заборавајте да прославите! Ќе има толку многу денови за заштита на животната средина и толку многу достигнувања во кои ќе уживате додека го спроведувате вашиот зелен акционен план. Изберете ги клучните цели и прославете ги со сите членови и партнери на вашето училиште.

4. Следете, приспособете и надоградувајте

Откако ќе започнете со имплементацијата на акциониот план, ќе треба да знаете како напредува и да видите дали сте на пат успешно да ги постигнете вашите цели, па затоа ќе треба да спроведувате периодично следење.

Советодавни напомени

- Вашиот зелен тим треба да ја координира периодичноста на следењето, но на учениците треба да им се даде можност и одговорност да ги спроведуваат активностите за следење.
- Вашите индикатори и резултати ќе ги насочуваат методите за следење што ги креирате и преземате.
- Резултатите од следењето треба да бидат јавно прикажани за да можат сите членови и партнери на училиштето да го видат и да бидат информирани за напредокот на вашето зелено училиште.

На крајот на годината, по периодичното следење следи евалуација на успешноста на активностите што ќе ви овозможи да направите промени во вашиот акционен план доколку е потребно. Некои од околностите во кои можат да бидат потребни промени се: не напредувате и треба да ги прилагодите активностите; постигнавте голем напредок и ви требаат нови резултати; постигнавте голем напредок и треба да го рефлектирате напредокот и практично да ги преорентирате наставните планови и програми, управувањето и подигањето на свеста; напредуваат и сакате да ги проширите вашите активности и теми за позеленување на вашето училиште итн.

Интегрирајте ги принципите на циркуларната економија во вашата иницијатива за зелени училишта

Циркуларната економија се смета за активност којашто сега е потребна за справување со кризата на одржливост – вклучувајќи ги и климатските промени, губењето на биолошката разновидност, прекумерната употреба на природните ресурси и загадувањето. Најважната активност е запирање на бескрајната потрошувачка, притоа преминувајќи од линеарна економија кон јаглеродно неутрална и циркуларна економија.

Постојат многу различни објаснувања за тоа што е циркуларна економија. Во овој прирачник ќе се повикаме на објаснувањето дадено од страна на Фондацијата Елен Мекартур „Циркуларната економија е систем во кој материјалите никогаш не стануваат отпад и природата се обновува. Во циркуларната економија, производите и материјалите циркулираат низ процеси како што се одржување, повторна употреба, обновување, повторно производство, рециклирање и компостирање. Циркуларната економија ги решава прашањата кои се однесуваат на климатските промени и другите глобални предизвици, како што се загубата на биолошката разновидност, отпадот и загадувањето, со одвојување на економската активност од потрошувачката на ограничените ресурси.“ Во нашата сегашна економија, земаме материјали од Земјата, правиме производи од нив и на крајот ги фрламе како отпад – процесот е линеарен. Спротивно од тоа, во циркуларната економија воопшто не дозволуваме да се создаде отпад. Улогата на училиштата во циркуларната економија е од суштинско значење.

Циркуларната економија се заснова на три главни принципи: 1) елиминирање на отпадот и загадувањето; 2) циркулирање на производи и материјали (при нивната највисока вредност) и 3) обновување на природата. Двигател на овие принципи е дизајнирање на материјали и производи со цел да бидат во циркулација што е можно подолго.

Поедноставно кажано, принципот на циркуларната економија ги повикува граѓаните, институциите, компаниите и вашето училиште да дејствуваат во согласност со пристапот „Нула отпад!“

Дали тоа бара дополнителна работа и знаење? Не баш!

Со преземање и креирање на вашата иницијатива за зелени училишта и имплементирање на вашиот акционен план, веќе сте вклучени во принципите на циркуларната економија и пристапот „Нула отпад“, а за да бидете свесни за ова и да ги подобрите вашите перформанси со овие принципи, можете да ги земете предвид следните активности во одредени периоди за време на позеленувањето на вашето училиште:

- Бидете внимателни и нагласете ги принципите на циркуларната економија во зелените политики на вашето училиште, во која било фаза да се наоѓаат. Значи, во возбудливите зелени политики, во новите кои целно ќе ги креирате или преку интегрирање и одржување на овие принципи заедно со елементите на одржливиот развој во сите постоечки политики на училиштето.
- Дизајнирајте и развијте зелен кодекс на функционирање на вашето училиште. Во овој кодекс, внимателно рефлектирајте ги елементите кои се во согласност со

принципите на циркуларната економија, како што се: *нашето училиште набавува рециклирани материјали, во нашето училиште повторно користиме и одржуваме пред рециклирање, нашето училиште има забрана за користење на материјали и амбалажи за еднократна употреба итн.*

- За време на анализите на приливот и одливот, ги класифицирате материјалите, производите, услугите, опремата итн. во различни категории на ознаки, како што се: еко, опасно, итн. Можете да размислите за додавање други категории, како што се: рециклирано, повторно употребено итн.
- Вашето истражување на јавното мислење е уште еден момент кога можете да придонесете за принципите на циркуларната економија. Можеби во оваа фаза ќе сакате да извршите проценка со сите членови на училиштето како тие го гледаат развојот на политиката за Нула отпад во училиштето.
- Еко-мапа за отпадот! Ова е директна алатка и момент да се додадат и ревидираат циркуларните принципи и практики на Нула отпад. Ова можете да го направите со додавање на што е можно повеќе индикатори кои го одразуваат создавањето на отпад и практиките во училиштето.
- Ставете го акциониот план за зелено училиште во циркулација! Ова е моментот кога го креирате, но по една година спроведување, подобрете ги целите и активностите за вашето зелено училиште. Исто така, ова е најдобриот период да се ангажирате и да поставите конкретни цели кои во најголем можен степен ги рефлектираат принципите на циркуларната економија во работата на училиштето.

Се надеваме дека веќе се стремите кон тоа да станете зелени и циркуларни!

Внатрешна ревизија на училиштето за градење на одржливо општество

Кога излеземе од училиштето, кога уживаме во добар викенд во природата и ја играме играта „Да го скинеме или да не го скинеме“, како наставници и предавачи или како зелен тим, сакаме нашите ученици и сите членови на училиштето, вклучувајќи не и нас самите, да донесеме одржлива одлука да го оставиме тој цвет да расте и да цвета, а не да го скинеме. Ако ова го постигнеме, можеме да ги почувствуваме и потврдиме достигнувањата во нашето образование за одржлив развој.

Во овој дел од прирачникот, би сакале да ве упатиме да разберете дали и до кој степен вашето училиште преку своите зелени активности придонесува за развој на одржливото општество и целите за одржливост. *Дали сакате да знаете каква улога играте во ова? Во анексот се наоѓа едноставна контролна листа која ги користи како рамка 9-те принципи на одржливо општество предложени во стратегијата „Грижа за Земјата“ (погледнете погоре „Клучни принципи на одржливост“). Принципите се следниве:*

- 1) *Почитување и грижа за заедницата на животот* – етички принцип на должноста да се грижиме за другите луѓе и другите форми на живот, сега и во иднина.
- 2) *Подобрување на квалитетот на животот* – долг и здрав живот, образование, пристап до ресурси потребни за пристоен животен стандард.
- 3) *Зачувување на виталноста и разновидноста на Земјата* – активности за заштита на структурата, функциите и разновидноста на природните екосистеми.
- 4) *Минимизирање на исцрпувањето на необновливите ресурси* – активности кои го продолжуваат животниот век на обновливите ресурси, на пример, примена на циркуларна економија.
- 5) *Останете во границите на капацитетот за носивост на Земјата* – активности насочени кон избегнување на еколошкиот дефицит што се јавува кога отпечатокот на популацијата го надминува биокапацитетот на просторот достапен на таа популација. За 2023 година, еколошкиот дефицит се случи на 2 август, датумот кога светската популација веќе ги надмина годишните природни ресурси во светот.
- 6) *Променете ги личните ставови и практики* – информациите мора да се шират преку формалните и неформалните образовни системи за да може да се објаснат и разберат политиките и активностите потребни за опстанок и благосостојба на општествата во светот.
- 7) *Овозможете им на заедниците да се грижат за нивните животни средини* – заедниците со соодветни задолженија и овластувања и кои се соодветно информирани можат да придонесат за одлуките што ги засегаат и да играат незаменлива улога во создавањето на безбедно и одржливо општество.
- 8) *Обезбедете национална рамка за интеграција на развојот и зачувувањето* – националната програма за постигнување на одржливост треба да ги опфати сите интереси и да настојува да ги идентификува и спречи проблемите пред да се појават.
- 9) *Формирајте глобален сојуз* – сите нации ќе имаат корист од глобалната одржливост – и сите се загрозувани ако одржливоста не се постигне.

Кога вашето училиште го воведете ООР преку пристапот на ниво на цело училиште, крајната цел треба да биде да се промени однесувањето на општеството кон одржливоста и тоа е најпосакуваниот перформанс на училиштето во однос на одржливоста. Рикман (УНЕСКО, 2018) има визија дека овој перформанс зависи од интеракцијата помеѓу знаењето и вештините, вредностите и мотивационите двигатели, како и од можностите. Меѓусебната поврзаност на овие димензии влијае на личното однесување (Слика 9). Исто така, погледнете ја и контролната листа во анексот за мерење на перформансите на одржливоста во контекстот кој го наведува Рикман.

Слика 9: Перформанс на одржливост според Рикман (УНЕСКО 2018, str. 46)

Заклучок

Ви честитаеме што стигнавте до крајот на овој прирачник! Мило ни е што ве поддржавме и што ви дадовме насоки за вашата иницијатива за зелени училишта, соработка и партнерства!

Како заклучок, би сакале да споделиме со вас неколку совети за тоа како да го извлечете најдоброто од користењето на овој прирачник:

- Прочитајте го прирачникот повторно! Да, сериозни сме! Ако сте одлучни во намерата да започнете програма за зелено училиште, тогаш прочитајте го прирачникот повторно со молив и тетратка за да направите референца за секое поглавје и вашето училиште да стане реалност
- Започнете од таму каде што сте најсигурни! Активностите за вашето зелено училиште можете да ги започнете од чекор 9, страница 12, страница 32 или страница 5, од контролната листа во последното поглавје или општите чекори во првото поглавје. Навистина не е важно затоа што сите чекори се распоредени преку пристапот на ниво на цело училиште циркуларно, а не линеарно
- Контакттирајте не ако се почувствувате заглавено! Секогаш ќе ни биде мило да помогнеме и да се развиваме заедно во формувањето на одржлива иднина

Литература

Aspen Institute Germany, 2022: Green Agenda for the Western Balkans. The Road Toward Effective and Sustainable Implementation. https://www.aspeninstitute.de/wp-content/uploads/Green-Agenda-for-the-Western-Balkans_2023.pdf

Blog - How do you create a culture of environmental responsibility among students? [How do you create a culture of environmental responsibility among students? \(linkedin.com\)](https://www.linkedin.com/pulse/how-do-you-create-culture-environmental-responsibility-among-students-anna-rosen/)

Carnegie Europe: The green transition and the Western Balkans <https://carnegieeurope.eu/2023/10/09/green-transition-and-western-balkans-pub-90730>

Center for green schools (webpage): <https://centerforgreenschools.org/>; [Green-Schools-Getting-Started-Checklist.pdf \(centerforgreenschools.org\)](https://centerforgreenschools.org/wp-content/uploads/2023/09/Green-Schools-Getting-Started-Checklist.pdf)

Eco-mapping, 2002: Handbook. https://kovet.hu/wp-content/uploads/2018/02/GO_Handbook_Ecomapping_2002_version.pdf

Ellen MacArthur Foundation (webpage): Circular Economy <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/topics/circular-economy-introduction/overview>

Ellen Mac-Arthur Foundation: Higher Education Resources <https://emf.thirdlight.com/file/24/lwnEDbf15-jkydlwActlw2WylY%5BEN%5D%20Higher%20Education%20Resources.pdf>

ESD Consulting: Embedding Sustainable Development In The Curriculum. Guidance for staff within learning institutions on how to embed sustainability into what and how they teach. https://www.sustainabilityexchange.ac.uk/files/embedding_sustainability_in_the_curriculum_guide.pdf

Environmental Literacy: A lot more than 3Rs: [Environmental Literacy: A Lot More than the 3 Rs | Savvas](https://www.savvas.com/Environmental-Literacy-A-Lot-More-than-the-3-Rs)

European Commission: The European Green Deal - Striving to be the first climate-neutral continent https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

European Commission, 2020: Guidelines for the Implementation of the Green Agenda for the Western Balkans. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2020-10/green_agenda_for_the_western_balkans_en.pdf

European Union, 2020: Delivering on the UN's sustainable development goals – A comprehensive approach. https://commission.europa.eu/document/download/06aa3813-0d63-4d8a-b41e-55870596d007_en?filename=delivering_on_uns_sustainable_development_goals_factsheet_en.pdf

Pick it or pick it not" game - It seems I have forgotten the literature for that. It is below:

Environmental center for Development, Education and Networking (EDEN), 2007: "Preke Natyren" (Touch the nature) Handbook

Gamarra A. et.al., 2021: Low-Carbon Economy in Schools: Environmental Footprint and Associated Externalities of Five Schools in Southwestern Europe. [Energies | Free Full-Text | Low-Carbon Economy in Schools: Environmental Footprint and Associated Externalities of Five Schools in Southwestern Europe \(mdpi.com\)](https://www.mdpi.com/1996-1073/14/11/3448)

Gericke N., 2022: Implementation of Education for Sustainable Development Through a Whole School. https://www.researchgate.net/publication/364415468_Implementation_of_Education_for_Sustainable_Development_Through_a_Whole_School_Approach

Green teacher <https://greenteacher.com/teaching-controversial-issues/>

Green Schools Initiative webpage: [Green Schools Initiative : Green Schools](#)

Guiding principles for Sustainable Development, 2002: https://lutheranworld.org/sites/default/files/dws-guiding_principles_for_sustainable_development_en.pdf

Groundwork East, 2021: ENVIRONMENTAL TOOLKIT FOR SCHOOLS. [Environmental-Toolkit-for-Schools.pdf \(greensuffolk.org\)](#) How to start a green club at your school: [What Is a Green Club and Why Your School Needs One \(weareteachers.com\)](#)

Hollweg, K. S. et. al, 2011: Developing a framework for assessing environmental literacy. Washington, DC: North American Association for Environmental Education. <https://cdn.naaee.org/sites/default/files/inline-files/devframewkassessenvlitonlined.pdf>

International Institute for Sustainable Development: <https://www.iisd.org/mission-and-goals/sustainable-development>

International case studies of different eco-mapping users worldwide: https://www.belspo.be/belspo/organisation/publ/pub_ostc/nm/nmc01ann_en.pdf

IUCN, 2006: The Future of Sustainability Re-thinking Environment and Development in the Twenty-first Century: <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/Rep-2006-002.pdf>

IUCN, UNEP and WWF, 1991: Caring for the Earth: A Strategy for Sustainable Living. <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/cfe-003.pdf>

Keep Northern Ireland Beautiful (website): [Eco-Schools Northern Ireland \(eco-schoolsni.org\)](#)

North American Association for Environmental Education (NAAEE), 2022: Guidelines for Excellence Environmental Education Programs. [Guidelines for Excellence: Environmental Education Program \(naaee.org\)](#)

Osservatorio balcani e caucaso transeuropa: A long way to go: The Western Balkans and the Green Transition <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Bosnia-Herzegovina/A-long-way-to-go-the-Western-Balkans-and-the-green-transition-225788>

Origins of Environmental Movement: https://michiganintheworld.history.lsa.umich.edu/environmentalism/exhibits/show/main_exhibit/origins

Passion in education: <https://www.passionineducation.com/types-of-education-formal-informal-non-formal/>

Regional Cooperation Council: Green Agenda for the Western Balkans. https://www.rcc.int/priority_areas/61/green-agenda-for-the-western-balkans

Regional Cooperation Council: Green Agenda Western Balkans Action plan: [file:///C:/Users/User/Downloads/Action%20Plan%20ENG%20over%201%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Action%20Plan%20ENG%20over%201%20(1).pdf)

Severiche-Sierra Jr & Ahumada, 2021: Ecomap or Ecomapping in the productive sector: Practical tool for the diagnosis of the environmental situation. https://www.researchgate.net/publication/352503645_Ecomap_or_Ecomapping_in_the_productive_sector_Practical_tool_for_the_diagnosis_of_the_environmental_situation

Sustainable Development Commission (Archived): <https://www.sd-commission.org.uk/pages/what-is-sustainable-development.html>

The importance of schools in a child life: <https://www.eurokidsindia.com/blog/the-importance-of-school-in-a-childs-life.php>

UNDP Serbia: <https://www.undp.org/serbia/projects/eu-green-agenda-serbia>

- UN Transforming Education Summit (webpage): <https://www.un.org/en/transforming-education-summit/transform-the-world>
- UNECE Strategy for education for sustainable development, 2005: [Microsoft Word - g0530837.DOC \(unece.org\)](#)
- UNESCO: Leading SDG4-Education 2030: <https://www.unesco.org/en/education2030-sdg4/need-know>
- UNESCO: ESD for 2030 country initiatives. <https://www.unesco.org/en/education-sustainable-development/country-initiatives#:~:text=Summary&text=Member%20States%20are%20encouraged%20to,could%20have%20country%2Dwide%20impact>.
- UNESCO (webpage): Greening every school. Development of the Quality Standard for Green Schools. <https://www.unesco.org/en/education-sustainable-development/greening-future/schools>
- UNESCO, 2010: Education for Sustainable Development in Action. Learning & Training Tools no. 2. [Education for sustainable development lens: a policy and practice review tool; Education for sustainable development in action: learning & training tools; Vol.:2; 2013 - 190898eng.pdf \(unesco.org\)](#)
- UNESCO, 2012: Education for Sustainable Development, Sourcebook. unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000216383/PDF/216383eng.pdf.multi
- UNESCO, 2014: Shaping the Future We Want - UN Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014) – Final report. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1682Shaping%20the%20future%20we%20want.pdf>
- UNESCO, 2018: UNESCO Global Action Programme on Education for Sustainable development. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246270/PDF/246270eng.pdf.multi> ; <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246270>
- UNESCO, 2018: Guidebook on Education for Sustainable Development for educators. Effective teaching and learning in teacher education institutions in Africa. [367474eng.pdf \(unesco.org\)](https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000261802/PDF/261445eng.pdf.multi.nameddest=261802)
- UNESCO, 2018: Issues and trends in Education for Sustainable Development. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000261802/PDF/261445eng.pdf.multi.nameddest=261802>
- UNESCO. 2019. What is Education for Sustainable Development? <https://en.unesco.org/themes/education-sustainable-development/what-is-esd>
- UNESCO, 2020: Education for Sustainable Development: A roadmap. [374802eng.pdf \(unesco.org\)](https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000261802/PDF/261445eng.pdf.multi.nameddest=261802)
- Usvasalo M. et. al, 2023: The role of education in promoting circular economy. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19397038.2023.2210592>
- Youth and Environment Europe, 2014: Environmental education for sustainability. [Environmental Education for Sustainability \(yeenet.eu\)](#)
- Youth and Environment Europe, 2010: Environmental Management Systems. [EMS EN online.pdf \(yeenet.eu\)](#)
- Wals A. & Kieft G., 2010: Education for Sustainable Development Research Overview <https://cdn.sida.se/publications/files/sida61266en-education-for-sustainable-developmentresearch-overview.pdf>
- Wei-Ta Fang, 2022: Environmental literacy. [\(PDF\) Environmental Literacy \(researchgate.net\)](#)
- We Balkans: <https://webalkans.eu/sr/themes/environment/climate-action/>

Willison J., 2006: Education for Sustainable Development: Guidelines for Action in Botanic Gardens.
https://www.bgci.org/wp/wp-content/uploads/2019/04/education_for_sustainable_development_guidelines_final.pdf

World Commission on Environment and Development, The Brundtland Report, Our Common Future, 1987:
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

1. Анекс 1: Игра „Да го скинеме или да не го скинеме“

Цел на играта: етика во областа на животната средина¹

Возраст: сите возрасти

Временска рамка: 15-20 минути

Големина на групата: не повеќе од 15 лица

Алатки: хартија, молив

Како да постапите?

Прашајте ги учесниците дали мислат дека вегетацијата е важна и зошто? Дали знаат некои имиња на растенија коишто се користат во секојдневниот живот? (на пример: за храна, мебел, згради, лекови, хартија, пијалоци итн.)

- Најдете релативно рамен простор и замолете ги учесниците да погледнат кое било растение што им изгледа интересно и посебно. Нека седнат блиску до растението.
- Погрижете се учесниците да не седат во групи. Секој мора да има свое растение. Би било паметно да ги поставите на поголема оддалеченост едни од други.
- За оваа активност ќе им треба хартија и молив и затоа мора да им ги обезбедите овие материјали.
- Замолете ги да размислат и да одлучат дали би сакале да го скинат тој цвет и да го запишаат својот одговор.
- Доколку решат да го скинат, продолжете со прашањата подолу. Побарајте од учесниците да ги напишат своите одговори на хартија.

¹ EDEN center publications: “Touch the nature – didactic materials for organizing environmental education games” („Допри ја природата – дидактички материјали за организирање на едукативни игри во областа на животната средина”). www.eden-al.org

1. Дали постојат повеќе од 100 растенија од ист вид кои се дел од оваа област?
2. Може ли да научам нешто повеќе доколку го скинам растението што не можам да го научам доколку не го скинам?
3. Дали од растението може да се создаде нешто корисно што на некој начин би им помогнало на другите или на мене?
4. Дали растението ќе биде вака убаво и по берењето? Ако одговорот е да, колку долго ќе остане така?
5. Дали целото растение ќе биде живо, дури и ако скинам само дел?
6. Дали оваа област ќе се подобри ако го скинам растението?
7. Ако го скинам, дали растението ќе преживее?
8. Дали сум безбеден/на ако го скинам?
9. Дали има некои други важни прашања на кои можам да одговорам пред да го скинам растението?
10. Дали фактот што растението расте во Национален парк ќе влијае врз моите одлуки?
11. *...слободно додадете повеќе прашања за вашиот конкретен случај*
12. Што можам да направам сега? Да го скинам или да не го скинам? Тоа е прашањето.

Секој учесник имаше доволно време да ги запише своите прашања и одлуки за тоа дали да го скине растението или не. Замолете ја групата учесници да се соберат во круг и да разговараат за ова прашање; за тоа кои биле причините да го скинат или да не го скинат растението.

2. Анекс 2: Шаблон за еко-мапа

I. Урбана ситуација II. Вода III. Почва и складирање IV. Воздух, непријатни мириси, прашина и бучава V. Енергија VI. Отпад VII. Ризици и безбедност
 Намена Основна процена Внатрешна ревизија Годишен преглед Преглед на синцирот на снабдување

Проблеми во врска со животната средина

○ _____

○ _____

▨ _____

Ве молиме да ги појасните проблемите во врска со животната средина
 Однесување Опрема Процес Знаења и вештини

Квалитет на податоците

- Прецизно
- Прилично добро
- Претпоставување

Извор

- Фактура
- Мерка
- Друго

Факти и бројки + Индикатори за животна средина

мерни единици (килограми, литри, м3 итн.)

Временска рамка и цели

A Корективни и превентивни мерки

B Безбедност на работниците

C Мерки и прибирање на податоци

D Обука и едукација

E Добро управување

Акциона програма за животната средина Одговорност + Датумски одредници

Ве молиме да започнете со она што е најитно и најважно и да идентификувате (A B C D E F)

F Правни прашања

Трошоци € Корист од мерките € Вкупен број на мерки

Изготвил + потпис..... датум Следно ажурирање

Ecomapping© Heinz Werner Engbl

3. Анекс 3: Контролна листа за градење на одржливо општество

Контролна листа за градење на одржливо општество и зголемување на улогата на училиштата како незаменливи единици за писменост во областа на животната средина

ПРИДОНЕС ВО ГРАДЕЊЕТО НА ОДРЖЛИВО ОПШТЕСТВО					
☑ КОНТРОЛНА ЛИСТА					
Принципи на одржливост	Дали училиштето...	☺	☹	☹	Белешки
Почитување и грижа за животната заедница	не врши активности за испуштање отпад во животната средина, а особено во околината?				
	обезбедува засолништа и се грижи за различните форми на живот?				
	гради партнерства со заинтересирани страни ориентирано кон животната средина?				
	се развива како модел во кој учениците и локалната заедница дејствуваат и растат заедно за да ги постигнат целите за одржлив развој?				
	има зелена политика и акционен план?				
	...				
Подобрување на квалитетот на животот	обезбедува здрава средина за учениците и сите членови на училиштето?				
	обезбедува еднаков пристап до ресурси и информации?				
	обезбедува слобода на говор и дали е безбедно место?				
	ги поддржува учениците и членовите на училиштето да го остварат и унапредат својот потенцијал?				
	спроведува хуманитарни теренски програми (анг. <i>outreach programs</i>) кои се фокусираат на здравствената безбедност?				
				
Зачувување на виталноста и разновидноста на Земјата	го штити и зголемува природниот биодиверзитет во своето внатрешно и надворешно опкружување?				
	спроведува активности на отворено за да се разберат и зачуваат природните екосистеми?				
	има поставено цели за намалување на потрошувачката на водата и испуштањето отпад?				
	рециклира и собира вода?				
	купува производи кои се погодни за животната средина?				
	го прифаќа пристапот „Нула отпад“?				
	го селектира отпадот на местото на настанување?				
.....					

Минимизирање на исцрпувањето на необновливите ресурси	има соодветна изолација за заштедување на енергија и греење?				
	користи електрични машини со висока енергетска ефикасност?				
	инвестира во соларни системи за енергија и греење?				
	има јасни цели за минимизирање на потрошувачката на енергија?				
	има политика „без нечиста енергија“?				
	одржува отворени часови за подучување на однесувања и ставови за зачувување на енергијата?				
	поттикнува однесување насочено кон одржлив транспорт?				
				
Задржување во границите на капацитетот за носивост на земјата	врши инспекции за заштита на животната средина и поставува цели за намалување на потрошувачката?				
	спроведува политика да не се користат пластични и материјали за еднократна употреба?				
	ги вклучува принципите на циркуларната економија во своите годишни активности?				
	едуцира и демонстрира модели за намалување на еколошкиот отпечаток?				
	ги интегрира и воведува принципите на одржлив развој во своите работни активности?				
	обучува и гради капацитети и развој на кадри за целите за одржливиот развој?				
.....					
Промена на личните ставови и практики	претставува модел за етиката на одржливо живеење?				
	го следи пристапот за образование за одржлив развој на ниво на целото училиште?				
	има зелен акционен план и годишни зелени цели?				
	дали секој член на училиштето може да учествува и има можности за лидерство во Иницијативата за зелено училиште?				
	покажува напредок во врска со одржливите цели?				
	има отворен пристап до комуникациски и информативни линии?				
.....					
Овозможување на заедниците да се грижат за своите животни средини	има партнерство со локалните заедници?				
	ги вклучува локалните заедници во едукативната програма за одржлив развој?				
	организира едукативни и активности за подигање на свеста заедно со и за локалната заедница?				
	соработува со заинтересирани страни од областа на медиумите и комуникацијата?				
				

Обезбедување на национална рамка за интеграција на развојот и зачувувањето	соработува со владата во спроведувањето на националните планови за одржливост и зачувувањето на биодиверзитетот?				
	дава податоци и информации за образованието во областа на одржливиот развој од терен				
	придонесува за државната иницијатива за образование во областа на одржливиот развој за 2030 година				
				
Формирање на глобален сојуз	припаѓа или придонесува кон партнерските мрежи воспоставени од УНЕСКО за спроведување на образованието во областа на одржливиот развој?				
	ги воведува целите на Агендата 2030 во своите политики?				
				

Принципите се преземени од извештајот „Грижа за Земјата“ UNEP и WWF, 1991: Грижа за Земјата: Стратегија за одржливо живеење (анг. "Caring for the earth" IUCN, UNEP and, 1991: Caring for the Earth: A Strategy for Sustainable Living). <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/cfe-003.pdf>

